

Hoe signaleer je grensoverschrijdend seksueel gedrag?

Flags for Sex: het vlaggensysteem

Flags for Sex is een pedagogische interventie voor professionele opvoeders om grensoverschrijdend seksueel gedrag te signaleren, het onderwerp bespreekbaar te maken. En dat maakt dat professionals weten hoe ze moeten handelen.

Lou Repetur en Renée Menger

Maar is dat een probleem? Eigenlijk weten we nog niet voldoende wat de invloed hiervan is op kinderen, jongeren en volwassenen op de lange termijn. Het is echter wel opvallend dat de afdeling Huiselijk en seksueel geweld van MOVISIE veel vragen krijgt over hoe seksueel gedrag van jongeren beoordeeld moet worden. Wat is seksueel gezond gedrag? Seksueel experimenteel gedrag? En wat is – licht of zwaar – seksueel grensoverschrijdend?

Het seksueel experimenteel gedrag van kinderen en jongeren is van alle tijden en zelfs gezond. Wat echter wel nieuw is, is de hoeveelheid geseksualiseerde beelden die we dagelijks op ons af krijgen. Ook nieuw zijn de mogelijkheden die de technologie (minicamera's in aansteker, gsm met goed fotoapparaat en dergelijke) en de sociale media (chatten, msn, Facebook, Hyves e.d.) met zich mee brengen. De ontwikkelingen gaan zo snel dat ouders, hulpverleners en professionele opvoeders nauwelijks kunnen bijhouden wat dat betekent voor de opvoeding van kinderen of jongeren.

Het onderzoek van de commissie-Samson naar seksueel misbruik van jongeren, die onder toezicht van de overheid zijn geplaatst, zal leiden tot nog meer vragen uit het veld. Machtsongelijkheid kan leiden tot machts-

misbruik. Dit wordt ook zichtbaar uit de conclusies van de commissie-Deetman.

Kwetsbare groepen

Seksueel grensoverschrijdend gedrag komt onverminderd veel voor.

We spreken van seksueel grensoverschrijdend gedrag als er duidelijk geen toestemming is, duidelijk geen vrijwilligheid is en duidelijk geen gelijkwaardigheid is tussen sekspartners (vlaggensysteem, 2010). Op www.seksonderje25e.nl vind je actuele informatie op basis van onderzoek door Soa Aids Nederland en Rutgers WPF. Vanaf het zeventiende jaar heeft 4 procent van de heterojongens, 16 procent van de homojongens, 21 procent van de heteromeisjes en 33 procent van de lesbische meisjes dwang meegemaakt tijdens seks. Vergroot risico lopen meisjes, homojongeren en lesbische jongeren, jongeren die onder de 13 jaar starten met seks en laag opgeleide jongeren.

We weten dat seksueel misbruik in het gezin voorkomt in alle lagen van de bevolking. Bekend is dat het daarbij kan gaan om gesloten gezinnen, al is dat een relatief en zelfs bedrieglijk begrip. Wat de schijn van openheid heeft, ➤

► kan in de praktijk een werkelijkheid verbergen, waar we als professional maar moeilijk toegang toe krijgen. Over het voorkomen van seksueel geweld tussen jongeren onderling hebben we recentelijk de cijfers van de commissie-Samson. 50% van het seksueel misbruik dat zij zijn tegengekomen heeft plaatsgevonden tussen leeftijdsgenoten. Vast staat dat er een groot *dark number* is, want lang niet altijd wordt het gesignaleerd en weinig jongeren vertellen erover of doen aangifte. 18 procent van de vrouwen in Nederland en 3 procent van de mannen geeft aan slachtoffer te zijn geweest van verkrachting. We weten dat de jongeren die aankloppen voor jeugdhulp, tot de kwetsbare groepen behoren. Dat er een overlap is met de groep die kwetsbaar is op het gebied van seksueel geweld. Het is van belang als professioneel opvoeder extra alert te zijn op signalen. Dat juist maakt het vlaggensysteem zo nodig. Het is bruikbaar in iedere setting, waar men te maken heeft met jongeren; van vindplaats tot jeugdzorg; of het nu om een school gaat, een AMK of een residentiële groep in de jeugdzorg. Het is aanvullend op de vaak al aanwezige weerbaarheidstrainingen. Voor de groep met een beperking wordt het vlaggensysteem nu aangepast. Voor de lvg-groep is het vlaggensysteem al bruikbaar. MOVISIE geeft dan ook trainingen aan de meest uiteenlopende teams in het hele land. En geeft een train de trainer om trainers uit allerlei organisaties te certificeren en organisaties van een licentie te voorzien.

Het vlaggensysteem

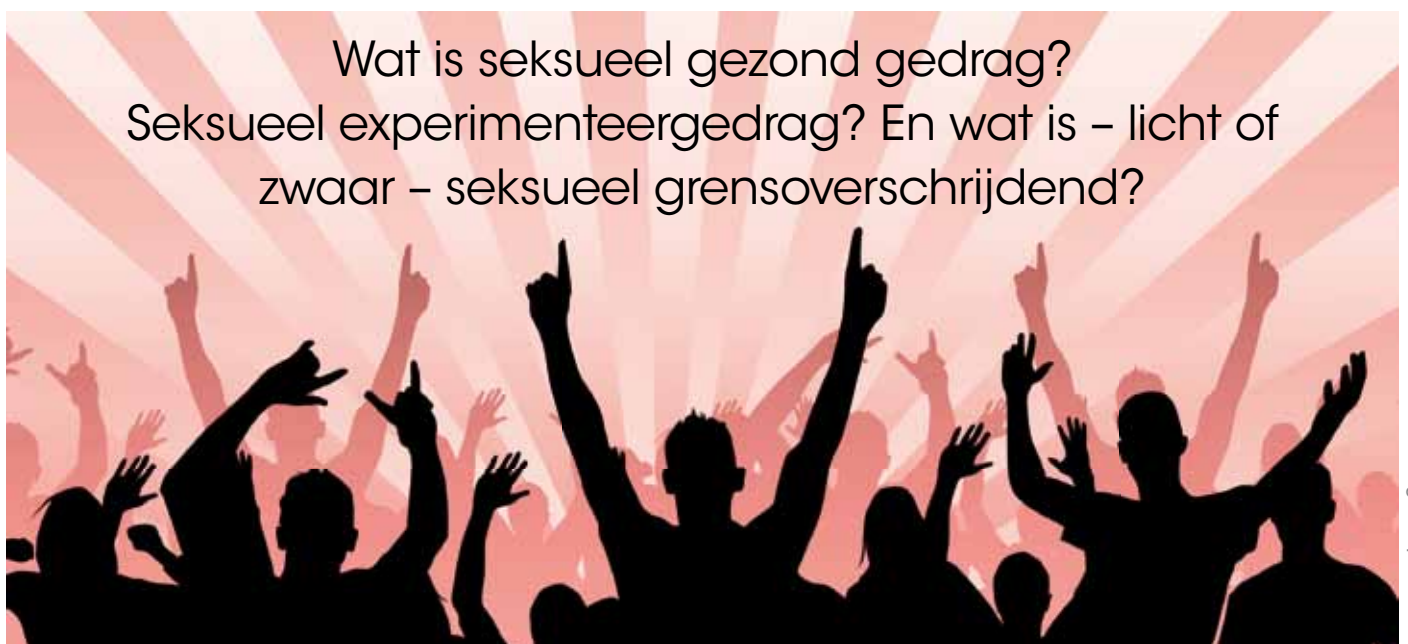
Het vlaggensysteem is een ethisch pedagogische interventie voor ouders en professionals, die werken met kinderen en jongeren. Het bestaat uit een zestal criteria, een normatieve lijst, casussen en oefeningen voor groe-

pen of individuen. Wordt aan elk van deze criteria voldaan, dan is sprake van gezond seksueel gedrag.

De criteria zijn de volgende:

- wederzijdse toestemming
- vrijwilligheid
- gelijkwaardigheid
- leeftijds- en ontwikkelingsadequaat
- contextadequaat
- zelfrespect.

Zo op het eerste gezicht lijken de criteria voor zichzelf te spreken. Maar dan: wat is het verschil tussen toestemming en vrijwilligheid precies? Welk gewicht geef je aan afwijkingen van één of enkele van de criteria? En hoe maak je een juiste inschatting van de ernst daarvan? Per slot van rekening gaat het vaak om graduele verschillen, waarbij we vaak ook nog eigen waarden en normen hanteren, die kunnen verschillen van die van anderen. Er is voor gekozen om aan de criteria een viertal categorieën toe te voegen. Elke categorie duiden we aan met een gekleurde vlag. Groene vlag staat voor gezond en acceptabel experimenteergedrag, gele vlag staat voor niet zo gezond (experimenteer-) en licht grensoverschrijdend gedrag, rode vlag heeft betrekking op ernstig seksueel grensoverschrijdend gedrag en zwarte vlag staat voor zeer ernstig seksueel grensoverschrijdend gedrag, zoals verkrachting. Er hoeft maar één criterium niet aanwezig te zijn en dan heb je te maken met seksueel grensoverschrijdend gedrag. De zwaarte wordt bepaald door de aanwezigheid van herhaald gedrag en de ernst van het gedrag. Bij iedere kleur geven we, als voorbeeld, aan wat een gepaste reactie is. Bijvoorbeeld bij een groene vlag is kijken, luisteren, benoemen, bevestigen en uitleggen aan de orde. Maar bij een zwarte vlag gaat het om kijken en luisteren, benoemen, verbie-

CRITERIUM	GROENE VLAG	GELE VLAG	RODE VLAG	ZWARTE VLAG
Wederzijdse toestemming	Duidelijke wederzijdse toestemming (alle partijen beleven er plezier aan)	Onduidelijke wederzijdse toestemming	Eenmalig gebrek aan wederzijdse toestemming	Herhaaldelijk gebrek aan wederzijdse toestemming
Vrijwilligheid	Vrijwilligheid (afwezigheid van dwang)	Lichte dwang of druk	Eenmalig gebruik van manipulatie, chantage, machtspositie	Herhaaldelijk gebruik van manipulatie, chantage, macht(spositie), agressie, geweld of ermee dreigen
Gelijkwaardigheid	Evenwaardige partners	Lichte ongelijkwaardigheid in maturiteit, leeftijd, intelligentie, ...	Eenmalig grotere ongelijkwaardigheid in maturiteit, leeftijd, intelligentie, ...	Herhaaldelijke grote ongelijkwaardigheid in maturiteit, leeftijd, intelligentie, ...
Leeftijds- en ontwikkelingsadequaat	Onderzoek toont aan dat het gedrag leeftijds- en ontwikkelingsadequaat is	Gedrag van iets jongere of iets oudere kinderen of jongeren	Gedrag van kinderen of jongeren met groter leeftijdsverschil	Gedrag van kinderen of jongeren met groot leeftijdsverschil
Contextadequaat	Gedrag stoort niemand, de privacy wordt gerespecteerd	Gezien de context is het eenmalige gedrag licht aanstootgevend (onbeleefd)	Gedrag is erger aanstootgevend (kwetsend of beledigend) en helemaal niet meer aangepast aan de omgeving	Het herhaaldelijk gedrag is zwaar aanstootgevend (shockerend) – openbare zedenschennis
Zelfrespect	Zelfrespect is voldoende (er is respect voor de persoonlijke integriteit)	Gedrag kan zelfbeschadigend zijn	Gedrag heeft fysieke, emotionele of psychische schade tot gevolg	Gedrag heeft zware fysieke, emotionele of psychische schade tot gevolg

CRITERIUM	GROENE VLAG	GELE VLAG	RODE VLAG	ZWARTE VLAG
De hier beschreven reacties en handelingsperspectieven moeten worden aangepast aan de mogelijkheden binnen de eigen werksoort/sector	Bekijk/beluister Benoem Bevestig Leg uit	Bekijk/beluister Benoem Begrens/leid af Leg uit Observeer	Bekijk/beluister Benoem/confronteer Verbied Leg uit Observeer extra	Bekijk/beluister Benoem Verbied Leg uit Straf/verwijs door Observeer extra

den, uitleggen, straf en doorverwijzing en extra observaties. Vaak is aangifte of melding bij een zwarte vlag aan de orde of moet in gang gezet worden.

Hoe werkt het in de praktijk?

Het is nodig om in teamverband te oefenen met het toekennen van de vlaggen aan het gedrag dat je signaleert. Onderdeel van het vlaggensysteem is een overzichtelijk schema, de normatieve lijst, met leeftijds- en ontwikkelingsadequaat gedrag voor jeugdigen van 0 tot 18 jaar. Dit overzicht is gebaseerd op literatuuronderzoek en feedback uit het veld. Recente observaties hebben laten zien dat minstens 20 procent van de kinderen en jongeren voldoet aan het beschreven profiel voor gezond gedrag. Dat betekent dat we er van uit kunnen gaan dat dit gedrag functioneel is voor de ontwikkeling. De normatieve lijst wordt iedere vijf jaar geactualiseerd.

Tijdens de trainingen gaan we aan de hand van casuïstiek oefenen met het duiden van seksuele handelingen. Meestal hebben de cursisten ook eigen praktijkcasussen. Bijvoorbeeld een meisje van 17 jaar heeft een vriend van 35 jaar, is dat erg? Of een jongetje van 6 heeft twee an-

dere kinderen gedwongen hun geslachtsdelen te laten zien, is dat normaal? Aan de vragen merk je dat in de praktijk de verwarring groot is. Niet altijd is het hele team in gelijke mate betrokken geweest bij of in gelijke mate geïnformeerd over incidenten. Situaties rond seksueel grensoverschrijdend gedrag zijn hoe dan ook precair, zaken kunnen ongewild uit hun verband worden getrokken of een eigen leven gaan leiden. Of juist over het hoofd worden gezien. Het is van het allergrootste belang om de handelingsverlegenheid die er soms in teams heerst als het gaat om seksualiteit te doorbreken.

De kunst bij het duiden met het vlaggensysteem is om het eigen normatieve kader te parkeren en zo objectief mogelijk te kijken naar welke informatie voorhanden is en deze met elkaar te delen. Hoe kun je vaststellen dat er sprake was van vrijwilligheid, bijvoorbeeld?

Dwang kan heel subtiel worden uitgeoefend en niet iedereen ervaart dwang op dezelfde manier. Peerpressure kan daar onderdeel van uitmaken. Maar ook wederzijdse toestemming kan onduidelijkheid geven; deze kan bijvoorbeeld non-verbaal gegeven worden. En die toestemming kan halverwege het seksueel contact weer ingetrokken worden; wie A zegt hoeft dus niet per se ➡

- ▶ ook B, C en D te zeggen. En tot slot: gelijkwaardigheid. Dat heeft te maken met een eventuele machtsongelijkheid tussen sekspartners. Bijvoorbeeld: welk leeftijdsverschil is nog acceptabel en wanneer wordt dit een schadelijk aspect voor één van beiden?

Door deze vragen met elkaar te bespreken wordt de objectivering bij het duiden vergroot en dat komt het professioneel handelen ten goede. Dat is wat we dan ook versterken in de trainingen. Adequaat reageren en tegelijkertijd over- en ondersignalering voorkomen. Soms reageren we te bezorgd op gezonde seksuele gedragingen van kinderen en soms zien we door onze blinde vlekken signalen over het hoofd. Bijvoorbeeld de seksuele spelletjes van jonge kinderen, wanneer gaan die een grens over? En hoe moet ik dan handelen?

Beleid in de instelling; blijvende aandacht

MOVISIE heeft samen met Sensoa (Vlaams expertisecentrum voor seksuele gezondheid, red.) vier trainingsmodules ontwikkeld voor uitvoerende teams. Opvallend is dat de voorbeelden bij de meer gespecialiseerde jeugdzorg en bijvoorbeeld de AMK's vaker in de zwaardere categorieën vallen. Daar is vaker sprake van rode en

zwarte duidingen van seksueel gedrag. In het voorveld, zoals het onderwijs, gaat het vaker om situaties op het grensvlak tussen groene, gele en rode duidingen.

Juist als we verergering in seksueel grensoverschrijdend gedrag willen voorkomen zullen we de signalen tijdig moeten leren oppikken en leren juist te interpreteren. Met name de zelfrapportage door jongeren ten behoeve van het onderzoek van de commissie-Samson laat zien dat seksueel misbruik van jongeren in de residentiële jeugdzorg nog zeer frequent voorkomt en dat professionals dit nog lang niet altijd signaleren. Terwijl deze jongeren er juist zitten omdat ze extra kwetsbaar zijn en meer bescherming nodig hebben dan de thuissituatie kan bieden. Effectief voorkomen van (soms nog meer) seksueel grensoverschrijdend gedrag zou uitgangspunt moeten zijn binnen iedere organisatie, die voor en met jongeren werkt. Soms merk je tijdens een training dat er meningsverschillen bestaan. Daarbij kan het gaan om individuele weerstanden van cursisten. Men beschouwt dan het eigen referentiekader als een absolute waarheid en kan moeilijk anders naar seksueel gedrag kijken. Bijvoorbeeld medewerkers die vanuit hun geloofsovertuiging seks zonder een relatie afkeuren. Maar het kan ook gaan om reeds ingenomen en verharde standpunten over

HollAnders

Voor de Amerpoort Kunstagenda 2013 hebben veertig kunstenaars van atelier Jans Pakhuys in Amersfoort zich laten inspireren door de Zaanstreek. Jans Pakhuys is onderdeel van Amerpoort. In de winkel, galerie en atelier wordt dagbesteding geboden aan vijftig mensen met een verstandelijke beperking.

Meer informatie: www.janspakhuis.nl

Bij de agenda hoort een expositie die tot 31 maart 2013 te zien is in het Zaan Museum in Zaandam.

Het enige echte Verkade meisje van Piet Schopping.

(seksuele) moraal. Bijvoorbeeld hoe er gedacht wordt over homoseksualiteit. Juist omdat er zoveel verandert in de samenleving als het gaat om seksualiteit en de aandacht daarvoor, is de kans hierop groot.

Het klimaat binnen een school, een instelling voor jeugdzorg of welk ander werkveld dan ook draagt in belangrijke mate bij aan preventie. Dat vraagt om beleid. Daarmee ontstaat een fundament waar voorlichting en zorg op een verantwoorde manier met elkaar samenhangen. Vaak zien we dat nog geen instellingsbeleid is ontwikkeld, waardoor het gevaar bestaat dat interventies telkens weer op ad-hoc-basis worden uitgevoerd. Of dat beleid wel op papier bestaat, maar nog niet is geïmplementeerd in de dagelijkse praktijk. Om die reden heeft MOVISIE ook een module ontwikkeld voor beleidsmakers.

Gevolgen van seksueel grensoverschrijdend gedrag

We weten dat ervaringen met seksueel geweld ernstige gevolgen hebben voor (minderjarige) slachtoffers. De eerste opvang, maar ook andere factoren, zoals een steunend netwerk zijn daarbij cruciaal. Juist jongeren, die zijn aangewezen op professionele zorg zijn in dat

opzicht kwetsbaar. Gelukkig zijn er steeds meer mogelijkheden om snel de juiste hulp in gang te zetten.

Bijvoorbeeld de slachtofferwijzer van het Fonds Slachtofferhulp helpt digitaal het slachtoffer om de weg te vinden (www.slachtofferwijzer.nl). De hulplijn seksueel misbruik doet dat vanaf 1 oktober 2012 via een landelijke telefoonlijn. Want duidelijk is dat de weg naar de juiste hulp niet altijd makkelijk is.

Tot slot: het vlaggensysteem is geen diagnostisch instrument. Waarom een jongere zwart gedrag vertoont, wordt met deze interventie niet duidelijk. Aandachtspunt is te voorkomen, dat er te sterk wordt gedacht in de tegenstelling zoals pleger/slachtoffer. Ook bij (minderjarige) plegers moet altijd worden nagegaan hoe zij tot hun gedrag zijn gekomen. Dit vraagt van de afzonderlijke werkvelden om vanuit de eigen discipline die vraag wel te beantwoorden. ❖

OVER DE AUTEURS

Lou Repetur is expert seksueel grensoverschrijdend gedrag bij MOVISIE/ l.repetur@movisie.nl

Renée Menger is adviseur jeugdbeleid renee.menger@gmail.com

foto Rachel van de Pol

Brenda Kluijver | freelance journalist en deeltijdstudent SPH

→ P3

Het is gelukt. De propedeuse is met een acht gemiddeld in da pocket, versneld gehaald zoals gepland. Het is mijn derde 'p', dus heel verrast dat het me zou gaan lukken was ik natuurlijk niet. Na een complete bachelor journalistiek en mijn propedeuse verpleegkunde heb ik dan nu eindelijk het dikloft-gevoel. Een derde 'p', maar dit keer eentje waar ik ook echt iets mee wil. Sterker nog, ik ga als een tiet. Studietoer twee en drie doe ik gecombineerd, dus mijn

schrijfwerk gaat op een lager pitje. Liefst zou ik een baan scoren voor 24 uur per week in het pedagogisch veld, om vast meer ervaring op te doen. Dan heb ik meteen ook een stageplaats voor jaar vier binnen, want duizend uur onbetaalde stage als je 33 bent (en een goed inkomen gewend) is niet ideaal. Ik heb het ervoor over en gelukkig ook spaarcenten en een man met baan. Maar toch. Toch speuren mijn ogen de sites van welzijnsinstellingen, jeugdzorg en kinderpsychiatrie af. Hopend op een kansje om zonder papertje alvast aan de slag te kunnen. Boeiende vervolgoopleidingen heb ik ook al gespot. Doortastend, gemotiveerd, optimistisch en met de rustige uitstraling

die je als hulpverlener goed kunt gebruiken: zo werd ik genoemd door de examencommissie van het propedeusejaar. Een hoop veren in een niet nader te noemen lichaamsdeel. Op een positieve manier eigenwijs, die kwam ook voorbij. Leuk om te horen als je los gaat laten wat je altijd gewend was: je journalistieke achtergrond. Je vaste basis, die toch niet helemaal is wat je altijd wilde. De studie SPH en stage bij Bureau Jeugdzorg bevallen zo goed dat ik zeker weet: dit is het. Ik wil sociaal werker worden. Maar een compleet nieuw leven beginnen als je geen 18 meer bent, is even slikken. Ander werk, ander inkomen, onzekerheden. Onderaan de ladder beginnen, terwijl ik al aardig bovenaan begon te komen.

Ik fantaseer van banen als gezinscoach of sociotherapeut in de jeugdpsychiatrie. Van casemanager in de jeugdzorg en van begeleider bij zelfstandige woonvormen voor jonge mensen met een lichte verstandelijke beperking. Van ondersteuner in een tienermoederhuis. Als ik flink op mezelf reflecteer (rilling), ben ik een beetje te ongeduldig. Maar, positiever gezien, ben ik vooral erg enthousiast. Kon ik maar vast in de toekomst kijken, om te weten hoe ik er over vijf jaar bij zit. Hoe dan ook: hoofdfase van de studie, here I am! En let maar goed op, want ik ben van plan ook hier vol gas mijn leergierige buikje rond te eten en verder te spurten.

(Dit is de derde en laatste aflevering)